

דין סמיכה לפי שיטת הרמב"ם

אברהם גארדימער

כתב הרמב"ם (הל' סנהדרין ב:י-יא): אע"פ שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה שנ' בצדק תשפוט עמיתך. ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה. ושנים שדנו אין דיניהם דין. אחד שהיה מומחה לרבים או שנטל רשות מבית דין הרי זה מותר לו לדון יחידי אבל אינו חשוב בית דין... ע"כ.

וכתב הרמב"ם להלן (ה:ח): אבל שאר דיני ממונות כגון הודאות והלואות אין צריכין מומחה אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן. לפיכך דנין הודאות והלואות וכיצא בהן בחוצה לארץ. אע"פ שאין בית דין של חוצה לארץ אלהים, שליחות בית דין של ארץ ישראל עושין ואין להן רשות לדון דיני קנסות בשליחותן. עכ"ל.

והגם דס"ל להרמב"ם שמותר להדיוטות לדון הודאות והלואות משום דעבדין שליחותיהו, ע"פ עובדא דרב יוסף (גיטין פח:), לכאורה נסתר זה ע"י דבריו דלעיל (הל' סנהדרין ב:'), "מותר לאחד לדון מן התורה... ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה", דמיירי בהדיוטות ולא במומחין או סמוכין. כלומר, היאך כתב הרמב"ם, "מותר לאחד לדון מן התורה... ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה (הדיוטות)", דהא חזינן דס"ל להרמב"ם דבכל ענין בעינן סמוכין, שהרי אפי' בהודאות והלואות דקבעה הגמ' (סנהדרין ג.) דלא בעינן מומחין (סמוכין), ודאי בעינן סמוכין לפי ש' הרמב"ם בתורת עבדין שליחותיהו. (ועע"ש ברמב"ם בפ' ד מהל' סנהדרין, דגבי כל דינים אחרים נמי בעינן סמוכים.) א"ה היאך כתב הרמב"ם לעיל שדנים ע"י הדיוטות?

ונ"ל דבר מחודש, דאע"ג דסמיכה היא חלות בגברא, שיש לו דין סמוך (ע"ש ברמב"ם ד:טו, וד:א ג"כ) ובזה יכול לכפות את בעלי דין למשפט בעל כרחם (שם הל' יד), **בעיקרא היא סמיכה דין בדין תורה ומשפט שעוסקים בו הדיינים ולא דין בגברא.** כלומר, כל דין תורה צריך להיות נידון ברשות בית דין שיש לדייניו סמיכה, ולא בעצם ע"י גברין שיש להם חלות שם מוסמכים. סמיכה, שהיא רשות קדומה מחכמי ישראל, היא בעצם דין וצורך בדיני ומשפטי תורה ולא בגברא דהדיין, וסמיכת הדיינים היא היכי **תמצו** לדין תורה שיהי' נידון ברשות חכמי ישראל שהם בעלי הסמיכה.

וע"כ שפיר כתב הרמב"ם, "מותר לאחד לדון מן התורה... ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה (הדיוטות)", שהרי כל צורך לסמיכה היינו בעצם דין בדין תורה שדנין ולא בגברא של הדיין. וזהו בדיוק הדין של עבדין שליחותיהו לפי ש' הרמב"ם, שהדיינים הם הדיוטות, אולם הדין והמשפט נעשה ברשות חכמי ישראל שהם בעלי הסמיכה. (ועי' להלן לביאור יסוד פסק הרמב"ם שמותר לאחד [שהוא הדיוט] לדון מן התורה, שהגם שהדיוט כשר בעצם לדון, היאך הוי דינו דין?)

וע"ע בדברי הרמב"ם (שם ד:ב-ג): וכיצד היא הסמיכה לדורות... קורין לו רבי ואומרין לו הרי אתה סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות. ואין סומכין סמיכה זו **שהיא מנוי הזקנים לדיינות** אלא בשלשה... ע"כ. הרי כיון שכתב הרמב"ם, "ויש לך רשות לדון", אמאי כתב נמי, "סמיכה זו **שהיא מנוי הזקנים**

לדיינות? אלא נ' דהיינו משום דס"ל ונקיט דעיקרי' דסמיכה אינו דין בגברא אלא הויא דין וצורך בדין תורה שעוסקין בו הדיינין; סמיכה היא בעצם תפקידי (פונקציונלי), והיא צורך דיינות המשפט.

ע"פ הנתב', שפיר מתורצת קושיית הרמ"ך על הרמב"ם (הל' סנהדרין ה:ח): תימה כיון שהוא פסק (לעיל פ"ב ה"י) כרב אחא בריה דרב איקא דמן התורה חד נמי כשר דכתיב בצדק תשפוט עמיתך מנא לן דיהיה סמוך... ותמה הוא לפסק שלו אמאי איצטריך למימר בהודאות והלואות שליחותיהו קא עבדין ובלא שליחותיהו יכולין חכמי בבל שאין סמוכין לדון דיניהו דהודאות והלואות... ע"כ. לפי הנתב' כאן, שפיר ס"ל להרמב"ם דבעינן סמוכין לכל דבר, אלא כיון דס"ל נמי דסמיכה אינה בעצם דין בגברא אלא הויא בעצם דין בדין תורה ובמשפט עצמו שעוסקים בו, הדיוטות ודאי כשרים לדון, שהרי אין חסרון סמיכה פסול וחסרון בדיין, ובכה"ג עבדין שליחותיהו, שאין הדיינים סמוכים ודין התורה צריך להיות נידון ברשות ב"ד של סמיכה.

ע"י להלן ברמב"ם (שם ו:א-ד) בענין דיין שטעה, אם חוזר הדין ואם משלם. בכלל זה (בהל' ג) כתב דין של דיין הדיוט בענין: היה הטועה מומחה בית דין ולא נטל רשות ולא קבלו אותו בעלי הדין עליהן, או שלא היה מומחה אבל קבלו אותו בעלי הדין עליהן לדון כדין, וטעה בשקול הדעת. אם נשא ונתן ביד מה שעשה עשוי וישלם מביתו ואם לא נשא ונתן ביד יחזור הדין, ואם אי אפשר לחזור ישלם מביתו. עכ"ל. מיהו, הפריד הרמב"ם את דין קבלת דיינים פסולים והביאו בפ' ז (הל' ב): מי שקבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דיין בין להיותו עד אפילו קבל אחד מן הפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כשלשה בית דין מומחים לדון לו... אם קנו מידו על זה אינו יכול לחזור בו ואם לא קנו מידו על זה יש לו לחזור בו עד שיגמר הדין. נגמר הדין והוציא הממון בדין זה הפסול... ע"כ.

הנה כיון שהפריד הרמב"ם את דין קבלת דיין הדיוט מדין קבלת דיין פסול, מוכח כדברינו, שאין חסרון סמיכה דין (ופסול) בגברא אלא הריהו דין בדין התורה ובמשפט שעוסקים בו, ולכן דיין בלי סמיכה הריהו כשר בעצם, ודינו דין אם קבלוהו עליהם (אם הוא יחידי, דאל"ה ויש ג' הדיוטות, עבדין שליחותיהו, כדברי הרמב"ם בפ"ה ה"ח).

מיהו, הדבר צריך יתר ביאור, שהגם שדיין הדיוט א' שקבלוהו עליהם הריהו דיין כשר, למה דינו דין (וברור בדברי הרמב"ם שדינו דין ואינו התחייבות בעלמא של הבע"ד שקבלוהו - ע"ש), שהרי אינו סמוך ואין כאן דין שליחותיהו עבדין? כיון דס"ל להרמב"ם דכל דיני תורה בעו סמוכין או רשות ב"ד סמוך, היאך חשיב פסק הדיוט א' שקבלוהו עליהו דינא?

ע"פ ביארנו בשי' הרמב"ם ניחא ואתי שפיר, שהרי ס"ל להרמב"ם דסמיכה הויא בעצם דין וצורך בדין תורה ובמשפט עצמו ולא בעצם גברא דדיין, והיינו משום דסמיכה **קובעת את הפסק לחלות דין**. כלומר, אין צורך לסמיכה דינא בעלמא בדין התורה שעוסקים בו הדיינים, אלא אדרבא, ע"י סמיכה, שהיא רשות קדומה לכל הוראה, חל פסק הב"ד ונעשה דין. אין זה דינא בעלמא ומסותר, אלא ביאורו הוא שרשות עיקרית של הוראה, דהיינו סמיכה, קובעת את פסק ב"ד סמוך לחלוטין ולחלות דין. לפיכך שפיר מהניא קבלת דיין הדיוט א' אע"ג דאינו סמוך, שהקבלה ע"י בעה"ד גורמת שפסק ההדיוט יחול על בעה"ד כשאר פסק וחלות דין. קבלה מועילה כסמיכה, שהפסק יחול על בעה"ד בכל תוקף מחמת רשות ההוראה של

הדיינים, בין שיש לדיינים רשות מב"ד סמוך, בין שבעה"ד קבלו עליהם הדיוט א' ונתנו לו רשות לדון אותם לדין זה.

מיהו, איכא לאקשוויי עוד, דהא פסק הרמב"ם לעיל (שם ב:י): מותר לאחד לדון מן התורה שנ' בצדק תשפוט עמיתך. ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה. **ושנים שדנו אין דיניהם דין**. ע"כ. כיון דהכי, דשנים שדנו אין דיניהם דין, היאך חשיב פסק הדיוט א' דינא (שם ו:ג) אע"ג דקבלוהו, דהא שנים שדנו אין דיניהם דין?

וצ"ל ששנים שדנו אין דיניהם דין היינו בענין שלא קבלוהו, וכן כתבו הכ"מ וההגהות מיימוניות (שם ב:י); אולם אם קבלום, הוי דיניהם דין. וה"ט משום דע"י הקבלה, אע"פ שיש כאן רק הדיוט א' או ב' הדיוטות, חל פסקם כדין, כדנתב', שגם רשות ב"ד סמוך וגם קבלת דיין הדיוט מועילות לקבוע את הפסק לחלות דין.

וא"ש כפי ביאורנו בשי' הרמב"ם, שהרי יש להדיוט א' דין דיין ואין חסרון סמיכה פסול גברא דדיין, אולם אין פסק דין חל אא"כ יש רשות ב"ד סמוך או קבלו בעה"ד עליהם את ההדיוט לדיין, שאז חל פסקו בכל תוקף ככל שאר פסקי דין.

(וזה שכתב הרמב"ם שם [ו:ד]), "אבל מי שאינו מומחה ולא קבלו אותו בעלי דינין אע"פ שנטל רשות הרי זה בכלל בעלי זרוע ואינו בכלל הדיינין", דמיירי בהדיוט א' ולהכי לא קא עבדין שליחותיהו, קובע שאין פסקו חל, שהרי אין כאן קבלת רשות אלא כפי"י שלא כדין, ולכן למעשה אינו חשוב כדיין.)

השתא דאתינן להכי, מובנים ביתר עומק ובירור דברי הרמב"ם, "מותר לאחד לדון מן התורה שנ' בצדק תשפוט עמיתך. ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה" (שם ב:י). הגם שדברי הרמב"ם מבוססים על היסוד שסמיכה היא בעצם דין בדין תורה ובמשפט שעוסקים בו הדיינים ואינה בעצם דין (או פסול) בגברא של הדיין, כמו שביארנו, שאם לא כן לא יהיה דיין הדיוט א' כשר לדון מה"ת, נל"ב יתר ע"פ ביארנו שסמיכה וקבלת דיין הן קובעות את הפסק לחלות דין, מפני שסמיכה וקבלת דיין הריהן רשות להוראה מוחלטת. דברי הרמב"ם, "מותר לאחד לדון מן התורה שנ' בצדק תשפוט עמיתך. ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה", נוגעים לעצם כשרות הדיינים לעסוק בדיני תורה ובמשפט, ואינם נוגעים לחלות פסק דינים, מפני שחלות פסק דינים היא דבר נפרד שקבועה ע"י רשות הוראה בתורת סמיכה או קבלה. הנה אותו הפרק (פ"ב) של הל' סנהדרין מפרט את דיני **כשרות גברא** של דיינים לעסוק בדיני תורה, וע"כ כתב שם הרמב"ם (הל' י) שמותר לאחד לדון מן התורה וכו', שהוא דין בכשרות דיין לעסוק בדיני תורה ואינו נוגע לחלות פסק הדין, שהיא דבר נפרד שקבוע ע"י רשות להורות בענין, מפאת סמיכה או קבלה.

הרי ס"ל לרש"י (סנה' ה. ד"ה דן אפילו יחידי) דמומחה לרבים (שאינו סמוך - ע"ש בגמ') דין יחידי רק אליבא דמ"ד אין כאן עירוב פרשיות, ותוס' (שם ד"ה ואם היה מומחה לרבים), הרמ"ה (יד רמה שם ד"ה דיני ממונות בג') ורבינו יונה (שם ד"ה ואם היה מומחה לרבים) כתבו שדין מומחה לרבים דן יחידי היינו תקנה מדרבנן אליבא דמ"ד יש כאן עירוב פרשיות. והגם דרב יוסף בגיטין (פח:) ס"ל דסגי במומחה א' משום דעבדין שליחותיהו, נ' דמיירי בחו"ל גרידא או רק אחר שנתבטלה סמיכה; מיהו, בארץ ישראל או בענין רגיל שיש סמיכה, לא אמרינן דעבדין שליחותיהו, ולמ"ד יש כאן עירוב פרשיות, אין יחיד מומחה דן מן התורה. אולם מוכח מדברי הרמב"ם שיחיד מומחה דן בכל ענין ושלעולם עבדין שליחותיהו.

הרי פליגי רש"י, תוס', הרמ"ה ורבינו יונה אשי' הרמב"ם וס"ל דסמיכה בעצם הוא **חלות בגברא**, ולהכי למ"ד יש כאן עירוב פרשיות, אין יחיד מומחה דן בענין רגיל, שהריהו פסול, דחסרון סמיכה הוי פסול גברא בדיין, ורק בענין שאין ברירה תיקנו שדן, ובכה"ג עבדין שליחותייהו. מיהו, שפיר ס"ל להרמב"ם (דס"ל דיש כאן עירוב פרשיות - הל' סנה' ה:ח) דיחיד מומחה דן יחידי מן התורה בכל ענין ובכל מקום, שאין חסרון סמיכה פסול בגברא דדיין, אלא הריהו חסרון בדין תורה ובמשפט עצמו, ולהכי דן יחידי ועבדין שליחותייהו כדי שהמשפט יהיה נידון ברשות סמיכת ב"ד.

יוצא דפליגי הראשונים נמי בעצם דין עבדין שליחותייהו: לפי רש"י, תוס', הרמ"ה ורבינו יונה, הריהו דין שליחות רגילה, שהדיינים הם ממש שלוחי ב"ד סמוך, שהרי הדיינים עצמם פסולים ודנים רק בתורת שלוחי דיינים כשרים סמוכים. אמנם לפי הרמב"ם, **אין הדיינים שלוחים רגילים**, אלא ודאי כשרים הם עצמם לדין זה, אולם מחמת עסקם בדין זה בלי סמיכה, **באה ונמשכת רשות ב"ד סמוך** לדין זה, בתורת עבדין שליחותייהו, כדי שיהיה חשוב דין זה כנידון ברשות ב"ד סמוך. זהו ענין עבדין שליחותייהו לפי שי' הרמב"ם, דאין הדיינים שלוחים ממש, אלא הריהם עצמם דנים את הדין בכשרותם, וע"י עסק הדיינים האלו הבלתי סמוכים בדין תורה זה, נמשכת לו רשות ב"ד של סמוכים.

וע"פ הנתב', שפיר מובנת עוד פלוגתא בין הרמב"ם והרמ"ה. הרי איתא בגמ' (שם יד:): אמר לי' (רב אשי) סמכין לי' בשמא קרי לי' רבי ויהבי לי' רשותא למידן דיני קנסות. עכ"ל. הנה פירש שם הרמ"ה (ד"ה ובעא מיני'): קרו לי' רבי ויהבו לי' רשותא למידן דיני קנסות בשלושה. ע"כ. מיהו, כתב הרמב"ם (הל' סנה' ד:ב): כיצד היא הסמיכה לדורות. לא שיסמכו ידיהם על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי **ואומרין לו אתה סמוך** ויש לך רשות לדון דיני קנסות. עכ"ל. וצ"ע אמאי הוסיף הרמב"ם את לש' של "ואומרין לו אתה סמוך", דלא הובא בגמ' ולא נקטי' הרמ"ה.

ונ"ל דהיינו משום דס"ל להרמב"ם דיסוד סמיכה הוי **שייכות המוסמך לדיינות** ולשלשלת הסמיכה המקשרת את כל בתי הדין והדיינים, ואין יסוד סמיכה חלות גרידתא בגברא שהוא בקי ומוכשר בדיני התורה. והיינו ממש המשך דברי הרמב"ם שם (הל' ג): ואין סמיכה זו **שהיא מנוי הזקנים לדיינות** אלא בשלשה... ע"כ. והיינו נמי כוונת הרמב"ם בפיה"מ (סנה' פ"א ד"ה סמיכת זקנים): אבל האיש אשר ראוי למנותו יאמרו לו הבית דין הממנים אותו רבי פלוני סמוך אתה ורשאי אתה שתדין דיני קנסות ובזה יהי' האיש ההוא סמוך והוא נקרא אלהים וידין כל הדיינים... ע"כ. הרי ס"ל להרמב"ם דכל יסוד סמיכה הוי שייכות המוסמך לדיינות, ואינה בעיקר חלות בגברא. מיהו, ס"ל להרמ"ה דיסוד סמיכה הוי חלות בגברא שהוא בקי ומוכשר בדיני התורה, ואתי כולא כפי פלוגתתייהו דלעיל.